

ФІЛОНЕНКО Н. Г.

Київський національний лінгвістичний університет

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СИНТАКСИЧНОГО КОНЦЕПТУ СТАН У РОМАНІ ЛОРАНА ГОДЕ “*LE SOLEIL DES SCORTA*”

В статті уточнюється термін “синтаксичний концепт” й вивчаються функціонально-когнітивні особливості синтаксичних засобів вираження абстрактного концепту СТАН, аргументується необхідність розгляду різнорівневих синтаксичних категорій у дослідженнях синтаксичних концептів художнього прозового тексту.

Ключові слова: художній текст, дискурс, синтаксичний концепт, речення, синтаксичні одиниці, дієслово, парцеляція.

В статье уточняется термин “синтаксический концепт” и изучаются функционально-когнитивные особенности синтаксических средств выражения абстрактного концепта СОСТОЯНИЕ, аргументируется необходимость рассмотрения синтаксических категорий разных уровней в исследовании синтаксических концептов художественного прозаического текста.

Ключевые слова: художественный текст, дискурс, синтаксический концепт, предложение, синтаксические единицы, глагол, парцелляция.

The article clarifies the term "syntactic concept" and deals with functional-cognitive features of syntactic means of expressing abstract concepts STATE, underlines the necessity for the consideration of multi-level syntactic categories in the study of syntactic concepts of artistic prose text.

Keywords: artistic text, discourse, syntactic concept, sentence, syntactic units, verb, parcelling.

Метою статті є уточнення терміну “синтаксичний концепт” і подальше розкриття особливостей вербалізації синтаксичного концепту СТАН у художньому прозовому тексті твору Л. Годе “*Le soleil des Scorta*”.

Актуальність дослідження визначається розвитком сучасних синтаксичних студій в руслі когнітивно-дискурсивної парадигми. Дані новітніх лінгвістичних розвідок художнього тексту, що ґрунтуються на цій актуальній сьогодні парадигмі, вказують на певну кризу зокрема семантико-когнітивного підходу до аналізу мовних явищ.

Об’єктом дослідження є синтаксичні одиниці, що вербалізують концепт СТАН, відібрані з твору Л. Годе “*Le soleil des Scorta*”.

Матеріалом дослідження є текст роману сучасного французького письменника Л. Годе “*Le soleil des Scorta*”, що був нагороджений у 2004 році найпрестижнішою щорічною французькою літературною премією Goncourt, за кращий роман французькою мовою.

Предметом дослідження є когнітивні характеристики засобів репрезентації концепту СТАН через синтаксичні одиниці у творі Л.Годе “*Le soleil des Scorta*”.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше досліджуються когнітивні особливості функціонування синтаксичних одиниць на матеріалі текстів прозових творів сучасного французького письменника. Вперше здійснюється спроба вивчити репрезентацію концепту СТАН через синтаксичні категорії сучасної французької мови.

Одним з компонентів когнітивно-дискурсивної парадигми є когнітивна граматики, яка нині торує новий шлях когнітивно-дискурсивних розвідок. “Граматики спирається на знання світу і, таким чином, всі граматичні конструкції мають когнітивний статус” [1:298], адже всі мовні величини, якими ми оперуємо і в словнику і в граматиці є концептами [2:26]. Граматичні дослідження у сфері когнітивного синтаксису є тим напрямом когнітивної науки, який сьогодні набуває свого розвитку.

Із становленням когнітивної науки удосконалюється й розгалужується школа концептуального аналізу, а фундаментальний термін “концепт” утрачає свої термінологічні межі і стає дедалі неоднозначним. Різноманітні тлумачення поняття “концепт” й зміна наукового вектора у напрямку поліпарадигмального підходу свідчать про критичне осмислення й певну еклектику методологічних платформ сучасної когнітивної науки. Попри значні розбіжності в трактуванні концепту, представники різних лінгвістичних підходів визнають, що “концепт є основною одиницею структурованого знання у свідомості людини” [3:82]. Таке розуміння терміну концепт є достатньо узагальненим, але сама сутність феномену “концепт” не дає можливості звузити поняття.

Розробка концептуального аналізу синтаксичних зв'язків, відносин та одиниць у мові, залежить від розуміння значення, що вкладається у синтаксичну форму, від семантики мовних і мовленнєвих категорій (в тому числі й синтаксичних) базу якої складають концепти як умовні ментальні одиниці, що є елементами концептуальних структур [4:64]. Через граматичні категорії реалізуються найзагальніші й абстрактні концепти найвищого рівня [5:133]. Відтак будь-яка синтаксична категорія може репрезентуватися концептом. Побутує у лінгвістичному колі й думка, що терміни лексичний концепт, фразеологічний концепт, синтаксичний концепт не зовсім коректні. Концепти втілюються у значеннях мовних знаків, вони ще не є знаками і їх не можна класифікувати за типами експонентів мовних знаків [6:19]. Очевидно, у сучасному мовознавстві не існує термінологічної згоди та єдиного розуміння природи концепту.

За визначенням С.Є. Кузьміної синтаксичний концепт це виражена

структурною схемою речення й репрезентована у вигляді типової пропозиції інформація про тип ситуації з яким мислення людини співвідносить фрагмент дійсності, що спостерігається [7:90]. Попри видиму повноту і ґрунтовність формулювання, воно не зовсім точно відповідає потребі визначення терміну, адже залишається неясною когнітивна роль інших синтаксичних категорій, ніж синтаксична одиниця речення. На нашу думку, концепт, у розумінні його як “одиниці структурованого знання” [3:82], може знаходити свою репрезентацію у таких синтаксичних категоріях як синтаксичні зв’язки та синтаксичні відносини. Виникає питання: яка роль синтаксичних зв’язків та відносин у вербалізації концептів? Інші синтаксичні одиниці такі як словосполучення, синтагма також здатні певною мірою упередметнювати синтаксичні концепти. Очевидно, синтаксичний концепт речення може бути як простим, так і складеним, комбінованим синтаксичним концептом, або формувати ієрархію простих концептів, підпорядкованих концептам вищого порядку. Найзручнішою синтаксичною одиницею для концептуального синтаксичного аналізу звичайно є просте речення, оскільки воно, на перший, погляд репрезентує простий концепт.

Пропозиційну форму репрезентації синтаксичного концепту також підтримує Л. О. Фурс: функціонально-когнітивні властивості простого речення втілюються у злитті лінійних змістових структур, що відкриті для спостереження, та глибинних структур, які є результатом взаємодії когнітивних систем людини і семіотичної сутності знака [8:8]. Існує й протилежна думка: “пропозиція – це складна, багаточленна когнітивна ментальна структура й підводити її під поняття концепту не є доцільним” [6:20].

Семіозис речення – процес творення знака, результатом якого є формування простого речення, або висловлювання [9:27]. Як просте речення, так і будь-яка синтаксична одиниця є мовними знаками. Концепти – це когнітивні значення знаків [10:269]. Отже, вважатимемо, що здатністю репрезентувати синтаксичний концепт володіють не тільки прості речення.

Неоднозначна інтерпретація терміну “синтаксичний концепт” передбачає його двоїсту реалізацію:

1. концепти репрезентуються через синтаксичні одиниці, тобто віднаходиться саме синтаксичний експонент певного лексичного концепту;
2. синтаксичні концепти є абстрактними концептами і реалізуються саме через синтаксичні категорії.

Логічним буде відокремлювати концепти, що досліджуються у межах семантико-когнітивної парадигми від синтаксичних концептів, що є найабстрактнішими, найзагальнішими і які відображаються та реалізуються у синтаксичних категоріях. Саме подібним чином такі концепти як, наприклад, ЛЮДИНА [3:73] або КОХАННЯ [3:52] відрізняються від концептів ПРОЦЕСУАЛЬНІСТЬ, або АКЦІОНАЛЬНІСТЬ [8]. “Концепти, що репрезентуються у реченні можуть бути описані на основі певного набору ментальних примітивів й певного набору принципів комбінування цих примітивів. Разом вони складають граматику синтаксично репрезентованих концептів” [11:9]. Інакше кажучи, синтаксичний концепт є складеним концептом і може вміщувати базові, примітивні концепти, що співзвучні із “семантичними частинами мови”, або “семантичними примітивами” [7:88], [11:93–105], [12:242–270]. Таким чином, речення є однією з найголовніших, але не єдиною синтаксичною одиницею, що здатна репрезентувати концепти.

Синтаксичні зв'язки є мовними відбитками зв'язків і відносин між означуваними елементами концептуальної картини світу конкретної людини, а синтаксичні конструкції, разом із формативами, словами, засобами зв'язку є складником картини світу [13:105]). Відтак, синтаксис є одночасно і компонентом картини світу людини, більшою мірою її мовлення, і компонентом мови.

Особлива роль у концептології відводиться антропоцентричному фактору. Оскільки мова є комунікативно мотивованою, то найголовнішим значенням всіх синтаксичних категорій та форм є здатність містити певну інформацію, тобто комунікативність. Головним критерієм визначення комунікативності є не обсяг висловлювання, а його функціональність. На мовленнєвому рівні речення, або навіть цілий текст може складатися із словосполучення, або містити тільки один член речення [14:232]. Іншими словами, невелика за обсягом синтаксична форма може концентрувати в собі високий комунікативний потенціал.

Ф. де Соссюр вважав, що значимість мовної форми покриває поняття як одиниці, так і мовної сутності. Значимість мовної форми, або галузь її застосування, визначається тими обмеженнями, які утворені існуванням інших форм у системі, кожна з яких має власну значимість й тим самим протиставляється будь-якій іншій формі. Реченню, що є однією з основних синтаксичних одиниць, також притаманна своя структурна значимість. Тому, значимість синтаксичної форми виводить дослідження на рівень

дискурсу [15:149]. Якщо вважати написання художнього тексту дискурсивним процесом, то письменник одночасно активує всі необхідні і достатні мовні системно-структурні знання.

Синтаксичні дискурсивні структури, як складники системного знання, мають власну матричну значимість. Явища смислової дивергенції і конвергенції речень як синтаксичних одиниць є ефектом дії синтаксичної матриці дискурсу [16:32].

Поліфонічність авторського мовлення у художньому тексті ускладнює завдання дослідження функцій і значення синтаксичних структур. Роман Л. Года “*Le soleil des Scorta*” – історія кількох поколінь кримінальної родини зі збіднілого південного італійського регіону. Стиль роману характеризується стислими описами, лаконічно змальованими портретами персонажів, їхніми небагатослівними діалогами й внутрішніми монологами.

Синтаксичний концепт СТАН можна умовно поділити на СТАН істоти й СТАН неістоти (або середовища). Основними лексичними, граматичними й синтаксичними експонентами концепту СТАН у творі Л. Года “*Le soleil des Scorta*” є:

1. Матричні дієслова avoir, être, які утворюють конструкції на межі морфології та синтаксису [14:184–187] й частіше репрезентують концепт СТАНУ істоти:

Je suis là, mon fils. Je suis là (p. 20), *il n'était déjà plus tout à fait son fils* (p. 43); *qu'il en soit ainsi* (p. 52); *elle avait le visage que Filoména aurait pu avoir* (p. 23).

2. Конструкції Nom(Pronom)+Verbe та Nom1(Pronom)+Verbe +Nom2 із статичними нелімітними дієсловами, та дієсловами існування, місцезнаходження та відношення, вжитих у лінійних часових формах Imparfait, або Présent.

Je ne résiste pas ... Le sang s'échappe (p. 20).

3. Безособові конструкції, що виражають СТАН середовища [14:142]; *il faut profiter de la sueur* (p. 169), *il n'y a rien à faire d'autre que d'essayer* (p. 169), *il y a le travail des hommes* (p. 161).

4. Деякі іменники, як, наприклад *la vieillesse* (p. 169), або іменникові словосполучення відображають СТАН:

La vue de son oncle dans une telle émotion (p. 170).

5. Синтаксична група копулятивного дієслова з атрибутом.

Elle était toute à la joie d'être étudiante (p. 238). *C'était une belle femme* (p. 244).

Очевидно, що синтаксичні групи копулятивного дієслова з атрибутивною конструкцією онтологічно є ядреними для репрезентації концепту СТАН так само як і мають бути пасивні конструкції завдяки дієслову *être*. Однак, конструкції пасивного стану не характерні для тексту твору Л. Годе “*Le soleil des Scorta*”.

Концентрація форм, які репрезентують концепт СТАН істоти часто відбувається в межах одного речення, наприклад:

Devant les portes des maisons voisines, de petites vieilles, habillées de noir, s'étaient assises sur des chaises branlantes et discutaient à voix basse, commentant la présence incongrue de cet âne, cherchant à mettre un nom sur son possible propriétaire (p. 16).

В останньому наведеному прикладі концепт СТАН реалізується у таких граматичних формах: морфологічна зворотна форма дієслова, підсилена обставиною місця, віддієслівний прикметник та герундій. Отже, для відображення цього концепту найбільше характерні різноманітні дієслівні форми.

Одним з найяскравіших стилістичних прийомів, покликаних реалізувати концепт СТАН у романі Л. Годе “*Le soleil des Scorta*” є парцеляція, наприклад:

Je passe parmi vous. Lentement (p. 18);

Ils étaient armés de bêches et de pioches. Le visage dur. Serrés les uns contre les autres (p. 20);

Et elle sent cela aussi, notre huile. La sueur de notre peuple. Les mains calleuses de nos femmes ... (p. 162);

Ils se tenaient bien droits devant le bureau du tabac. Avec fierté (p. 248).

Цим прийомом письменник досягає ілюзії статичності, певної фіксованості уваги читача на стані персонажів.

Ж. Дюбуа зазначає, що процес формування художнього тексту передбачає відхилення від мовної норми і ця аномалія стає нормою для письменника [17:50–51]. Свідоме авторське порушення мовної норми формує оригінальність стилю автора. Саме такою ідеостильовою ознакою мовлення Л. Годе є вживання розповідних речень, ініціальним словом яких є присудок в особовій формі (частіше в *Imparfait*), без підмета:

Fixait toujours l'horizon, d'un air maussade, sans accélérer (p. 18).

Restait au lit toute la journée. Jetait des regards apeurés ... (p. 31).

Elia se raidit. Remit en place son col de chemise. Passa les mains derrière le dos et attendit (p. 244).

Ініціальне вживання дієслова інтенсифікує значення дії. Така своєрідна дієслівна парцеляція, очевидно, є інтерференцією італійської мови (у романі йдеться саме про італійську сім'ю), в якій є можливим уживання подібних розповідних речень без підметів з присудками в особовій формі.

Таким чином, не тільки речення, а й словосполучення та синтаксичні зв'язки, а також синтаксичні авторські аномалії здатні реалізовувати синтаксичні концепти у сучасних художніх прозових текстах.

Перспективи дослідження. Вивчення репрезентації концептів у синтаксичних одиницях текстів художніх творів може дати відповідь на питання глибинної взаємодії синтаксису й семантики у писемному мовленні. Дослідження безпосереднього відображення позамовної дійсності у синтаксичних одиницях розкриває когнітивні механізми процесу художньої творчості, та закони функціонування системи мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лакофф Дж.* Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф // Язык. Семиотика. Культура. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
2. *Щерба Л. В.* Языковая система и речевая деятельность / Лев Владимирович Щерба. – [2-е изд., стереотип.] – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 432 с.
3. *Філологічні науки* : [наук. вісник Волинськ. нац. ун-ту імені Лесі Українки]. – 2012. – № 23 (248). – 223 с.
4. *Концептуальный анализ языка: современные направления исследования* : [сб. науч. трудов] / отв. ред. Елена Самойловна Кубрякова. – М. ; Калуга : Изд-во Эйдос, 2007. – 276 с.
5. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира (Язык. Семиотика. Культура) / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
6. *Сусов А. А.* Размышления о концептах / Антон Александрович Сусов, Иван Павлович Сусов // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2006. – Серія : “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”. – Вип. 49, № 726. – С. 14–20.
7. *Кузьмина С. Е.* Понятие “синтаксический концепт” в лингвистических исследованиях / С. Е. Кузьмина // Вестник Челябинск. гос. ун-та. – Серія : “Филология. Искусствоведение”. – 2012. – Вып. 66, № 17 (271) – С. 87–90.
8. *Фурс Л. А.* Синтаксически репрезентируемые концепты: монография / Людмила Алексеевна Фурс. – Изд-во ТГУ, 2004 – 166 с.
9. *В поисках смысла* : [сб. науч. трудов, посвящ. памяти проф. Андрея Александровича Худякова]. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 300 с.
10. *Никитин М. В.* Основания когнитивной семантики : [учебн. пособие] / Михаил Васильевич Никитин. – Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2003. – 277 с.
11. *Семиотика: Антология* / сост. Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург, Деловая книга, 2001. – [2-е изд. испр. и доп.]. – 702 с.
12. *Jackendoff R.* Semantic Structures / Ray Jackendoff. – Massachusetts : The MIT Press, 1991. – 322 p.
13. *Серебренников Б. А.* Человеческий фактор в языке. Язык и мышление / Борис Александрович Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 244 с.
14. *Гак В. Г.* Теоретическая грамматика французского языка / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 839 с.
15. *Соссюр Ф. де.* Труды по языкознанию / Фердинан де Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 695 с.
16. *Борботько В. Г.* Принципы формирования дискурса. От психолінгвістики к лінгвосинергетике / Владимир Григорьевич Борботько. – [4-е изд.]. – М. : Книжный дом “Либроком”, 2011. – 288 с.
17. *Общая риторика* / [Жак Дюбуа, Франсуа Пир, Адлен Тринон и др.] – М. : Прогресс, 1986. – 392 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. *Gaudé L.* Le soleil des Scorta / L. Gaudé. – Actes sud, 2004. – 250 p.